

primavera 2025

Josep Maria Llompart traductor

Gabriel de la S. T. Sampol

Josep M. Llompart de la Peña (Palma 1925-1993) fou poeta, traductor, assagista, crític literari, editor i activista cultural. De pare militar i mare hispanoparlant, va tenir el castellà com a llengua familiar. Va ser en l'època d'estudiant a l'Institut Balear i d'alumne lliure a la Universitat de Barcelona que entrà en contacte amb la cultura i les lletres catalanes. El 1947 es llicencià en dret. Com a poeta forma part del grup de lírics mallorquins coneguts com a Generació del 50 (juntament amb Blai Bonet, Llorenç Moyà i Jaume Vidal Alcover). Aquest grup va renovar formalment i temàticament la poesia a Mallorca, dominada fins aleshores per l'estètica noucentista de l'Escola Mallorquina. Entre els seus reculls lírics destaquen: *Poemes de Mondragó* (1961), *La terra d'Argensa* (1972), *Mandràgola* (1980) i *Jerusalem* (1990). Com a assagista destaquen els seus estudis i escrits crítics sobre literatura, especialment *La literatura moderna a les Balears* (1964). Fou director literari de l'Editorial Moll. Com a activista va ser president de l'Obra Cultural Balear, de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana i de la Federació Lull d'Entitats Culturals dels Països Catalans. El 1982 li foren concedits el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes i la Creu de Sant Jordi.

No podem dir que la traducció poètica sigui anecdòtica dins el conjunt de l'obra de Llompart. A diferència d'altres companys seus de generació que també conraren la traducció, l'obra com a traductor iguala o fins i tot supera en quantitat l'obra pròpia. Tampoc no és anecdòtica en qualitat. El cas de Llompart és comparable a poetes com Carles Riba, Marià Villangómez o Miquel Forteza Pinya, autors en qui la poesia original i la versió lírica van paral·leles.

Llompart comença a traduir al principi de la seva trajectòria literària, quan participa en l'homenatge a Rimbaud que, amb

impuls de Jaume Vidal Alcover, celebren els joves poetes com a contrapartida «rebel» l'any del centenari de Miquel Costa i Joan Alcover (1954). També farà traduccions en l'etapa que va treballar amb Camilo J. Cela en la revista *Papeles de Son Armadans*. Igualment d'aquesta època és la traducció del *Viatge al Pirineu de Lleida* (1966), d'aquest autor. Però, tanmateix, no és fins a la segona meitat de la dècada dels setanta que publica un llibre de traduccions líriques (el 1976 apareix *Quinze poetes gallecs*) i ja és a la dècada dels vuitanta que elabora les seves grans obres com a traductor: les dues antologies per a Edicions 62.

Josep M. Llompart va començar, doncs, com a traductor del francès, llengua que no va abandonar, perquè, a banda de traduccions esparses, va fer una versió de l'*Anabase*, de Saint-John Perse (parcialment inèdita: els tres primers cants aparegueren el 1982 en la revista *Latitud 39*, de Palma), però Llompart ha destacat principalment com a traductor de la literatura d'autors del domini galaicoportuguès.

L'interès per aquesta literatura li va venir per Galícia. Les referències biogràfiques són ineludibles: son pare, coronel, fou destinat a la Corunya, i així Llompart va viure en terres gallegues dels dos als sis anys. Com bé expressa Cèlia Riba en la introducció a una *Antologia poètica* de Llompart (Palma: Hora Nova / Diari de Balears, 2006), aquests pocs però primerencs anys marcaren Llompart: «D'aquesta estada a la Corunya en va servir uns records i un afecte especial pel món gallec, que ja d'adult reconvertí en interès per la literatura gallegoportuguesa. Això en va fer un bon lector i un traductor de poetes d'aquesta llengua; i és així que trobem en la seva obra referents i influències directes de la lírica gallegoportuguesa». Efectivament, en el llibre *Memòries i confessions d'un adolescent de casa bona* (1974) hi trobem un poema i una *suite* titulats, respectivament, «A Cruña 1928» i «Homenatge a Galícia», amb citacions i referències de poetes gallecs. Més endavant, tornen a aparèixer els elements de Galícia a *Mandràgola* (1980), on titula una secció «Lobishome» i s'apropia de les formes trobadoresques en la «Càntiga d'amor» (pròpiament, una *cantiga de amigo*). Detectarem aquests referents fins a les darreres obres de Llompart, com és el cas de les poesies «Evocació i somni» (amb un joc intertextual amb els versos del

joglar Mendinho) i «Camí de la font» (amb la indicació explícita «Homenatge a Pero Meogo») de *Jerusalem* (1990).

Poc després de les incorporacions del món galaic a la seva poesia original, Llompart emprèn, per impuls personal («per tal d'omplir amb una mica d'exercici els lleures estiuencs del 1974»), la traducció poètica d'alguns poetes gallecs, sobretot del XIX i XX, però també de l'edat mitjana. Aquestes versions són les que integraran el recull *Quinze poetes gallecs*, publicat per l'editorial Moll el 1976 en la col·lecció «Les Illes d'Or». Hi trobarem, juntament amb altres, els poetes esmentats, citats i homenatjats a *Memòries i confessions d'un adolescent de casa bona*: Rosalia de Castro, Manuel Antonio, Amado Carballo i Luis Pimentel. També ens hi dona la versió de tres peces de la lírica trobadoresca galaicoportuguesa, una poesia que hem vist que influirà temàticament i formalment en els poemaris posteriors de Llompart. No pretenia ser una antologia completa, sinó que anava fent, seguint el seu gust: «No pensava de bon antuvi destinar-les a la publicitat, car no responen a cap pla preestablert ni a una tria conscienciosa. [...] Es tractava ni més ni pus del festeig, més aviat informal, amb unes estimades muses galaiques». Notem, a més, que, entre aquests «quinze poetes gallecs», s'hi «infiltra» un autor portuguès: el rei Dionís. Galícia i la seva poesia, per tant, porten Llompart més avall del Minho.

La següent etapa en l'aproximació de Llompart a la lírica lusitana és l'encàrrec que rep d'Edicions 62 de traduir una antologia poètica del domini lingüístic galaicoportuguès per a la col·lecció «Les Millors Obres de la Literatura Universal» (MOLU). El volumet de can Moll, conegut i valorat pels directors de la col·lecció, els suggerí el nom de Llompart per a l'encàrrec. Aquest compromís –i el subsegüent per a la segona antologia per a la «MOLU: Segle XX» – el va obligar a conèixer la lírica portuguesa (i brasilera) i aprofundir-hi, com reconeix ell mateix en una entrevista a Lluís Alpera: «Mira, quan vaig escriure *Memòries i confessions d'un adolescent de casa bona* [...], coneixia poc la poesia portuguesa. De fet, el meu coneixement a fons d'aquella poesia i la meva dedicació de traduir-ne al català té una arrel bastant anecdòtica: l'estiu del 74 em vaig dedicar a traduir els poetes gallecs i alguns trobadors galaicoportuguesos. Va ser l'origen d'un llibret que es va

publicar dins «Les Illes d'Or»: *Quinze poetes gallecs* (1976). Aleshores, Edicions 62 i La Caixa em demanaren, mitjançant Castellet i Gimferrer, una antologia de poesia galaicoportuguesa-brasilera, cosa que em va fer descobrir una lírica d'una *aurea potser mediocritas*, però amb uns cims extraordinaris com els cançoners de l'edat mitjana, o com Pessoa o Antero de Quental [...]. Jo t'assegur que tot açò no ho hauria llegit si no ho hagués traduït». Va ser un encàrrec, però sobretot traduïa pel gust de fer-ho. En aquesta descoberta de la poesia portuguesa, com reconeix en les notes introductòries de les dues antologies, li fou molt important l'ajut que va rebre dels professors Basilio Losada i Perfecto Cuadrado, de les universitats de Barcelona i de les Illes Balears, respectivament.

Així doncs, el coneixement i l'estimació per la poesia portuguesa s'afegeix a la gallega. Detectarem també referents portuguesos en la poesia pròpia: per exemple, hi ha un ressò d'Antero de Quental en el títol «Morsamor» de dues seccions de *Spiritual* (1992). I a través de la traducció s'apropia la lírica portuguesa; és per això que aquesta poesia la sent (i la recita) com a seva. Les versions poètiques ocupen, en definitiva, un lloc important en la seva obra: en quantitat, en qualitat, en sentiment.

El Llompart traductor entra en escena, com ja hem dit, amb *Quinze poetes gallecs*, però sobretot amb *Poesia galaico-portuguesa*, obra cabdal en tant que ofereix una visió general d'aquesta lírica des del segle xiii (recordem que l'antologia anterior que existia en català, *Atlàntiques*, d'Ignasi Ribera i Rovira, només abastava el segle xix i principi del segle xx) i en tant que omple un gran buit amb la versió de poetes que mai no havien estat traduïts (els trobadors, per exemple) o que només ho havien estat puntualment i de qui ara ens és oferta una mostra significativa quantitativament i qualitativament (el Camões líric o Antero de Quental).

Abans de la primera antologia de Llompart, deixant de banda la monumental traducció dels *Lusíades* de Guillem Colom i Miquel Dolç i diverses traduccions esparses, destacaven com a traductors de poesia galaicoportuguesa Ignasi Ribera i Rovira (ja esmentat), Tomàs Garcés (*Deu poemes gallecs*) i Fèlix Cucurull (*Poetes portuguesos d'ara*).

La primera antologia llopartiana es complementa amb la dedicada al segle xx, titulada *Poesia gallega, portuguesa i brasilera moderna*. De fet, és la segona part de l'altra; per criteris editorials, el 1900 marca l'adscripció d'autors a un volum o un altre, i aquest segon es publica en una col·lecció diferent. Això farà que poetes que haurien d'anar al mateix apartat del canvi de segle (Cesário Verde i António Nobre, d'una banda; i Camilo Pessanha i Teixeira de Pascoaes, de l'altra) quedin en volums separats pel fet que els dos primers moren dins el segle xix. Llopart mateix ho fa notar en la presentació de les dues antologies.

Poesia gallega, portuguesa i brasilera moderna torna a ser una altra fita. Tenim a partir d'ara una visió de perspectiva de la poesia en portuguès del segle xx i novament ens trobam amb autors que no havien estat mai traduïts. D'altra banda, s'havien publicat traduccions de Fernando Pessoa en els anys que s'escolen entre les dues antologies: tenim les versions de Joaquim Sala-Sanahuja de les poesies de dos heterònims pessoans, Caeiro i Campos, i Lluís Solà havia traduït algunes poesies del Pessoa ortònim per a la revista *Reduccions*; però Llopart és el primer a donar una mostra de conjunt de Pessoa, de l'ortònim i dels heterònims, i fins i tot d'alguna faceta «menor», com les quartetes popularitzants. La gran majoria de poetes posteriors, portuguesos, brasilers i africans, era la primera vegada que es traduïen en català; amb alguna excepció, com Eugénio de Andrade, del qual Vicent Berenguer havia publicat *Matèria solar*, o com Natércia Freire i Carlos de Oliveira, inclosos en el volum esmentat de Cucurull (amb tria de Manuel de Seabra). El conjunt de l'antologia llopartiana, però, és tan nou com cabdal. Després s'ha continuat: les traduccions del portuguès han augmentat i s'han traduït força obres i autors, clàssics antics, clàssics contemporanis i autors més recents. Independentment que es puguin completar, continuar o que se'n puguin fer de nous, els dos volums antològics de Llopart ocupen un lloc central i continuen essent un referent dins les traduccions de poesia del domini galaicoportuguès.

Quant a la tria de poetes i poesies en les dues grans antologies llopartianes, en la «Presentació» de *Poesia gallega, portuguesa i brasilera moderna*, Llopart fa un comentari que el podem entendre referit a totes dues antologies: «És per demés voler

justificar una antologia. Qualsevol treball d'aquest gènere té els seus propis defectes, les seves omissions, els seus errors. En el recull present manquen sens dubte poetes i poemes. En tinc consciència i ho lamento. Però calia respectar uns límits d'extensió i això obligava a una tasca selectiva en la qual, inevitablement, havien d'entrar en joc els gustos personals. Penso, tanmateix, que, dels poetes i dels poemes que hi han trobat aixopluc, no n'hi ha cap de sobrer».

Davant dues antologies tan voluminoses (més de 500 pàgines en total) i amb uns condicionants d'espai aliens a les consideracions literàries i al traductor, és injust ser gaire crítics amb la tasca d'antologació, tot i que es podrien esmentar poetes importants que no es troben en les antologies: Pero de Viviães, António Ferreira, Francisco Manuel de Melo, Florbela Espanca, António Botto o Almada Negreiros. Primer de tot, per tant, cal reconèixer -ja ho hem fet abans- que les antologies aporten una mostra de conjunt aleshores inèdita, i de moment única, en el panorama de les lletres catalanes. Un lector que s'acosti a la poesia del domini galaicoportuguès a través d'aquestes antologies sens dubte aconsegueix tenir-ne una visió més que suficient i clara. En segon lloc, cal estar d'acord amb la darrera afirmació de la citació, que dels autors i textos recollits no n'hi ha cap de sobrer, especialment en el cas dels autors més acostats a nosaltres. En tercer lloc, també cal donar la raó a Llompart: la responsabilitat és seva perquè l'antologia és seva.

A l'hora d'emprendre la versió de textos lírics, Llompart decideix traduir en vers, de manera que ens ofereix unes poesies catalanes equivalents a les portugueses (una versió substitutòria, en la nomenclatura de Christiane Nord). És la mateixa solució que adoptaran altres antòlegs-traductors de la MOLU, com Alfred Badia (*Poesia trobadoresca*), Narcís Comadira (*Poesia italiana*) o Feliu Formosa (*Poesia alemanya*). Diu el nostre poeta: «No hem de ponderar les dificultats immenses que comporta traduir poesia. Dels diversos mètodes possibles -tots, al cap i a la fi, insatisfactoris- hem adoptat, assumint-ne coratjosament els riscos i acceptant-ne humilment les limitacions, el més perillós i que potser avui en dia gaudeix de menys crèdit. No hem sabut resistir la temptació de fer un poc *nostra* la poesia aliena. Fet i fet és el

mateix procediment que vam utilitzar en el recull *Quinze poetes gallecs* (1976). Quant a les traduccions –advertíem aleshores– hem de dir que pretenen ésser, sobretot, versions *poètiques*. Més que de donar l'equivalència dels textos al peu de la lletra, hem procurat reproduir –i fins i tot recrear– la poesia que hi és continguda. Ens hem esforçat, doncs, a assolir un difícil, gairebé impossible equilibri entre literalitat i expressió poètica, sacrificant emperò la primera a la segona sempre que no hem sabut trobar cap altre remei».

En el pròleg a *Quinze poetes gallecs*, per tant, ja hi deia coses molt semblants i, a més, hi explicitava un detall que s'insinua en el text tot just citat: «En les traduccions de poemes de mètrica regular he conservat escrupolosament, amb poques i lleugeres excepcions, el metre original». La fidelitat a l'expressió poètica implica, doncs, servir la mètrica i la rima del text primigeni. De les possibilitats que li ofereix l'acarament a un text poètic, Llompart ha triat la que James S. Holmes anomenà *metapoesia*, una poesia nova, en què convergeixen la traducció i la interpretació d'una obra en vers, en tant que ens ofereix una poesia per suplir l'original a què no tenim accés (o en aquest cas, un accés menys fàcil) i alhora per donar-nos-en la lectura que ha fet el traductor. Llompart ho expressa d'una manera menys tècnica però no menys precisa: «Fa llegir tan a fons un poeta que te'l fas teu». És per això que, sentint les poesies traduïdes com a pròpies, les recitava juntament amb les seves.

Llompart aconsegueix el seu objectiu. Ens dona unes poesies catalanes que, havent-les llegides, permeten considerar que s'ha llegit el poema original. Els sonets de Camões, Bocage o Quental sonen en català com si hi haguessin estat escrits, i són fidels al fons i a la forma: són poesies catalanes i són traduccions. Molt més difícil que els sonets són les cantiques medievals, perquè és més de mal conservar la bellíssima i artificiosa senzillesa dels trobadors (i igualment de Gil Vicente i dels lírics cortesans), i, d'aquest repte, quasi sempre també se'n surt excel·lentment.

Quant al registre lingüístic, usa diferents variants segons els textos i autors. Així, en el pròleg de *Poesia galaico-portuguesa* ens diu: «També a les versions que ara presentem hem usat, com en aquell

altre aplec, nombroses solucions del dialecte baleàric, sobretot en traduir segons quins poetes –Alfons X, per exemple, o Rosalia de Castro. Les formes verbals són sempre les mallorquines, excepte en alguns poemes romàntics, concretament en els de Castilho i Herculano. Hem pensat, tal volta ingènuament, que les formes normatives habituals s'adeien més amb el to acadèmic, amb una punta de floralisme, d'aquestes composicions». A *Quinze poetes gallecs*, «aquell altre aplec», deia una cosa semblant, parlant de la versió dels autors romàntics davant de la traducció dels del segle xx: «En el fons no hauria estat lícit traduir uns i altres amb el mateix llenguatge. I m'ha semblat que unes pinzellades dialectals, prou intenses en segons quins poemes de Rosalia, no tant en els de Pondal i en els de Curros, ens farien més viva i més avinent la veu catalana dels creadors de la poesia gallega moderna». És a dir, que usa més les formes mallorquines (sovint arcaiques) en autors antics i en poetes gallecs del xix. Pot resultar coherent en els gallecs, atès que un cert gust dialectal escau a la poetessa de Padrón (un exemple en seria la combinació de pronoms «donau-lo'm», que manté l'ordre clàssic acusatiu + datiu).

Tanmateix, no sols fa servir formes arcaiques que el mallorquí conserva com a vives, sinó també formes ja antigues per a tots els parlants (o, en algun cas, per als parlants orientals): possessius àtons («ta sal»), formes verbals («fiu»), construccions sintàctiques (*ser* com a auxiliar) i lèxic («ama», «ninguns»). Sobretot els usa en la poesia més antiga, pensant que hi dona una certa aroma pretèrita que acostava els lectors a l'original. Aquest criteri pot causar estranyesa en el lector (i en algun fins i tot refús); de fet, pocs traductors defensarien traduir textos clàssics amb arcaïsmes; amb tot i això, Llompart és coherent en la seva opció.

Pel que fa a la mètrica, en el pròleg de *Quinze poetes gallecs* advertia: «He cregut oportú prendre'm, en aquests aspectes formals, algunes llicències a les quals, en altres avinenteses, no hauria gosat recórrer. El lector hi observarà, per exemple, l'abundància de falses diftongacions. Convé que sàpiga que aquesta petita i supòs que ben excusable heterodòxia m'ha permès en molts de casos salvar una fidelitat que, d'altra manera, hauria restat compromesa». Així, en les traduccions de Rosalia de Castro alternen «il·lusió» i «rierols» (pronunciats amb hiat) amb

«silenciosa» i «ni abric» (pronunciats amb diftongació creixent no normativa). En les dues grans antologies ja no fa aquest advertiment. Ja hem vist que el traductor considerava que era disculpable, tot i que la normativa i els manuals de mètrica ho rebutgin. És cert que caldria distingir cada cas, com fa per exemple un altre traductor i autoritat en mètrica, Salvador Oliva, que només fa sinèresi en els casos com «atenció» o «ciència», justificats per la tradició. Llompart, a més, devia pensar que no calia advertir-ho, atès que el lector de poesia ja veurà quan ha de pronunciar una síl·laba amb hiat o amb sinèresi i, sobretot, pel fet que el recompte de síl·labes és majoritàriament ortodox.

En qualsevol cas, el que cerca el nostre traductor, com ja hem repetit, és oferir com a poesia catalana la que l'autor va escriure en portuguès, o com deia ell mateix en una entrevista amb Maria de la Pau Janer: «Sovint he dit que tot poema té la seva traducció, el difícil és trobar-la». El respecte a la forma poètica, el transvasament del contingut, les formes que decideix adoptar, les llicències que es permet, la jerarquia de criteris que estableix, tot està al servei de trobar *la* traducció, aquella que sigui l'equivalent de l'original i alhora un original, és a dir una metapoesia.